

4. Дружников Ю. Явная и тайная жизнь Константина Вентцеля / Ю. Дружников // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 106–126.
5. Стеклов М. Е. Четыре портрета: С. А. Рачинский, В. П. Вахтеров, Х. Д. Алчевская, К. Н. Вентцель / М. Е. Стеклов. – Смоленск, 1995. – 160 с.
6. Сухомлинська О. Вільне виховання / О. Сухомлинська // Енциклопедія освіти / [відп. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Сухомлинська О. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці» / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2005. – № 4. – С. 43–47.
8. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Ольга Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.

Аннотація

И.Г.Гончар

Историография исследования творческого наследия К.Вентцеля

В статье проведен историографический анализ творческого наследия К.Вентцеля. На основе хронологического подхода автором систематизировано научные исследования, в результате чего определены три основных этапа историографии исследуемой проблемы. Выяснено, что в рамках первого этапа идеи К.Вентцеля воспринимались учеными тенденциозно, предвзято, идеологизировано, вследствие чего их освещение было подвергнуто значительным деформациям. Второй этап характеризуется расширением спектра исследований творческого наследия ученого, первыми попытками объективно оценить и переосмыслить взгляды педагога. В рамках третьего этапа произошло возрождение педагогики К.Вентцеля, объективная оценка его идей, возвращение имени ученого к плеяде известных педагогов конца XIX – начала XX века.

Ключевые слова: историография, К.Вентцель, творческое наследие, этап, «Дом свободного ребенка», свободное воспитание, педагогические идеи.

Summary

I.G.Gonchar

Historiography Research of K.Ventsel's Creative Heritage

The analysis of K.Ventsel's creative heritage has been carried out in the article. On the basis of chronological approach, scientific research has been systematized by the author as a result of which three main stages of historiography research have been identified. It was found that within the first stage K.Ventsel's ideas were taken biased, perceived, prejudiced, ideologised, so that their coverage have been subjected to considerable changes. The second stage is characterized by expanding the range of the scientist creative heritage research, the first attempts to evaluate objectively and rethink the teacher's opinions. Within the third phase K.Ventsel's pedagogy was revived, an objective assessment of his ideas has been done, his name was returned to a plead of outstanding teachers of the late XIX - early XX century.

Key words: historiography, K.Ventsel, creative heritage, the stage, «Free home child», free education, pedagogical ideas.

Дата надходження статті: «23» вересня 2013 р.

УДК 377.36

М.В.ГОНЧАР,
здобувач
(м.Херсон)

Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст.: історіографія питання

У статті здійснено аналіз результатів дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук в галузі педагогіки та історії, які були захищені в Україні наприкінці XX – на початку XXI ст. і окреслюють питання підготовки кваліфікованих робітничих кадрів на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст. Було встановлено, що дане питання знайшло часткове відображення у сучасному історичному та історико-педагогічному науковому пошуку. Проаналізовані наукові дослідження не надають чіткого уявлення про те, як здійснювалася підготовка кваліфікованих кадрів з актуальних на Півдні України галузей економіки та які організаційно-педагогічні особливості були характерні для різних типів нижчих професійних навчальних закладів.

Ключові слова: Південь України, Таврійська губернія, Херсонська губернія, кваліфіковані робітничі кадри, нижча професійна освіта, комерційна освіта, сільськогосподарська освіта, морехідна освіта, реміснича освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У пошуку оптимальних моделей подальшого розвитку вітчизняної професійно-технічної освіти важливим моментом є узагальнення і

використання досвіду підготовки кваліфікованих робітничих кадрів набутого в різні періоди української історії. На наше переконання, цікавими і придатними до впровадження в сучасних умовах є здобутки нижчої професійної освіти другої половини XIX – початку XX ст.

На жаль, довгий час радянська історіографія поверхово та заангажовано сприймала дореволюційний освітянський досвід підготовки робітничих кадрів. Аналіз дисертаційних досліджень, монографій та публікацій у спеціалізованих періодичних видання з історії і педагогіки показав, що в основному, цей досвід сприймався лише через призму класової боротьби, а не як результат педагогічного пошуку раціональних форм навчання та виховання. Переважна більшість публікацій радянського періоду не розкривала регіональних особливостей розвитку професійної освіти, а мала констатуючий, узагальнюючий характер.

Формулювання цілей статті... Метою публікації – проаналізувати, як відображене питання підготовки кваліфікованих робітничих кадрів на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст. у дисертаційних дослідженнях на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук у галузі педагогіки та історії захищених наприкінці XX – на початку XXI ст.

Виклад сонговного матеріалу... Зауважимо, що однією з перших, у 1991 р. побачила світ кандидатська дисертація Є.М.Луценко «Розвиток середньої спеціальної освіти в Україні у другій половині XIX ст.» [4], в якій автор на основі матеріалів українських та російських архівосховищ здійснила ґрунтовний аналіз процесу формування мережі закладів нижчої та середньої професійної освіти у дев'яти українських губерніях. Слід зазначити, що Є.М.Луценко не використовує у дослідженні таких понять як «нижча професійна освіта», «нижчі професійні навчальні заклади». Усі типи професійних навчальних заклади (крім вищих) вона називає «середніми» або «професійно-технічними». Автором представлена характеристика різних типів нижчих професійних навчальних закладів (залізничних, технічних, комерційних, морехідних тощо), їх навчальних програм, форм та методів підготовки робітничих кадрів, в т.ч. і на прикладі навчальних закладів Півдня України. Окрему увагу науковець приділила питанню підготовки робітничих кадрів у сільськогосподарських, педагогічних, медичних та мистецьких навчальних закладах.

З позицій сьогодення маємо зазначити, що одним з головних недоліків цієї роботи є те, що питання підготовки робітничих кадрів розглядалося через призму марксизму-ленінізму, але тим не менш, донині дослідження не втратило своєї наукової цінності.

Ґрунтовний аналіз особливостей підготовки робітничих кадрів у нижчих професійних навчальних закладах сільськогосподарського профілю, з використанням матеріалів південноукраїнських губерній, здійснив С.Г.Улюкаєв, який захистив у 1994 р. кандидатську дисертацію на тему «Зміст і організація навчання у нижчих сільськогосподарських навчальних закладах України» (1883-1916 рр.)» [11]. Особливістю дослідження є те, що автор здійснив глибокий аналіз навчальних програм різних типів сільськогосподарських навчальних закладів, зокрема тих, які діяли в Херсонській і Таврійській губернії. Окрему увагу дослідник звернув на підготовку кадрів у жіночих сільськогосподарських навчальних закладах.

Питанню підготовки кваліфікованих кадрів у комерційних навчальних закладах присвятив свою роботу В.В.Постолагій. Він у 1996 р. захистив дисертаційне дослідження на тему «Розвиток комерційної освіти в Україні (1804-1920 рр.)» [7]. Автор проаналізував процес формування системи комерційної освіти, показав особливості організації навчально-виховного процесу в нижчих, середніх та вищих комерційних навчальних закладах (в т.ч. на матеріалах Херсонської губернії), запропонував власну періодизацію становлення комерційної освіти в Україні.

Важливим здобутком історико-педагогічного пошуку став захист у 1999р. докторської дисертації І.Л.Лікарчуком «Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888-1998 роки)» [3]. Дослідник представив ґрунтовну характеристику процесу формування системи закладів нижчої професійної освіти в Україні, запропонував класифікацію навчальних закладів, визначив структуру їх управління, вперше проаналізував зміст управління системами підготовки кваліфікованих робітничих кадрів на загальнодержавному, регіональному, галузевому рівнях, зокрема, на прикладі південноукраїнських губерній.

У 2000 р. О.В.Аніщенко захистила дисертаційне дослідження «Розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)» [1]. Дисертанткою були визначені особливості розвитку мережі навчальних закладів в Україні, котрі здійснювали професійну підготовку жінок, та здійснено їх класифікацію. Крім того, проаналізовано зміст та форми організації навчального процесу у жіночих нижчих професійних навчальних закладах різних типів, в т.ч. на прикладі навчальних закладів, які діяли на Півдні України, охарактеризовано нормативно-правове забезпечення професійної підготовки жінок

Питання участі громадськості у підготовці для народного господарства кваліфікованих робітничих кадрів знайшло своє відображення у кандидатській дисертації Л.Т.Рябовол «Розвиток земської освіти у Херсонській губернії (друга половина XIX – початок XX століття)» [8]. У роботі

авторка побіжно торкнулася участі повітових земств у створенні умов для підготовки робітничих кадрів, звернувши увагу на особливості організації навчально-виховного процесу та соціального захисту учнів у різних типах нижчих професійних навчальних закладів Херсонської губернії.

Про роль підприємців і купців у розвитку нижчої професійної освіти і підготовці кваліфікованих кадрів йдеться у дослідженні Т.М.Ніколаєвої «Внесок підприємців в освітньо-культурний розвиток України (остання третина XIX – початок XX ст.)» (2005). На основі аналізу широкої архівної бази, дисертантка охарактеризувала роль та форми участі підприємницьких кіл України (зокрема, Херсонської губернії) у забезпеченні народного господарства досвідченими кадрами. Науковець зробила цілком слушний висновок, що будучи зацікавленими в стабільній роботі своїх підприємств, подальшому розвитку бізнесу, кадрах, здатних обслуговувати складне обладнання, підприємці та купці активно сприяли створенню мережі професійних навчальних закладів усіх рівнів і напрямків, передусім у великих містах України, а в деяких галузях виробництва, виступали піонерами у влаштуванні професійних навчальних закладів із підготовки фахівців (цукрова, металургійна тощо) [6, с.13, 16].

Про роль німців-колоністів у підготовці сільськогосподарських робітничих кадрів в Таврійській губернії йдеться у дисертаційному дослідженні І.П. Задерейчука «Розвиток системи освіти в німців на Півдні України 1789-1938 рр.» (2005) [2]. У дослідженні автор дає побіжну характеристику особливостей організації та здійснення навчально-виховного процесу в німецьких нижчих професійних навчальних закладах в умовах урядової політики русифікації.

На те, як здійснювалася професійна освіта жінок у Криму звертає увагу в кандидатській дисертації «Розвиток жіночої освіти у Таврійській губернії (XIX – початок XX ст.)» Т.В. Шушара (2006) [13]. Дисертантка охарактеризувала освітню діяльність жіночих професійних навчальних закладів в Криму, особливості організації навчально-виховного процесу тощо. Проте, деякі висновки дослідниці, щодо ролі жіночих професійних навчальних закладів у процесі соціалізації жінок Криму є, на нашу думку, перебільшеними.

Питання підготовки кадрів у морехідних навчальних закладах Півдня України відображено у дисертаційному дослідженні О.В.Чорного «Підготовка спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті XVIII – на початку XX ст.» захищеному в 2007 р. [12]. Цінність даної роботи полягає в тому, що автор здійснив ґрунтовний аналіз процесу формування мережі навчальних закладів для підготовки кадрів торгівельно-морехідного флоту, які були зосереджені на Півдні України, запропонував власну хронологію розвитку морехідної освіти та приділив увагу організаційно-правовому забезпеченню цих навчальних закладів.

Вагомим внеском в історико-педагогічну науку стала кандидатська дисертація С.М.Ситняківської «Реміснича освіта в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)» (2009 р.) [9]. Дисертантка здійснила комплексне дослідження чинників формування на теренах України різних типів нижчих ремісничих навчальних закладів, прослідкувала основні тенденції розвитку ремісничої освіти, запропонувала власну класифікацію таких закладів, надала характеристику організаційно-педагогічних умов здійснення в них навчально-виховного процесу, в т.ч. на прикладі освітніх установ Півдня України.

У контексті нашого дослідження важливим історико-педагогічним джерелом є результати докторської дисертації Н.В.Слюсаренко «Теорія і практика трудової підготовки дівчат у школах України (кінець XIX – XX ст.)» (2010 р.) [10]. Особливість дослідження полягає у тому, що науковець, зокрема, на прикладі діяльності нижчих професійних навчальних закладів південноукраїнських губерній, здійснила історико-ретроспективний та історико-типологічний аналіз, який дозволив виділити провідні ідеї та тенденції трудової підготовки дівчат у школах України кінця XIX – XX століття.

У 2012 р. Я.А.Нагрибельний захистив кандидатську дисертацію «Розвиток професійної освіти на Херсонщині у другій половині XIX – на початку 1920-х рр.» [5]. На прикладі Херсонщини автор показав особливості підготовки робітничих кадрів у другій половині XIX – на початку XX ст. в контексті загальнодержавних тенденцій. В роботі дослідник запропонував власну періодизацію розвитку професійної освіти на Херсонщині, визначив структуру навчальних закладів, які здійснювали підготовку кваліфікованих робітничих кадрів, визначив основних представників місцевої інтелігенції, які зробили вагомий внесок у розвиток професійної освіти. Однак, на жаль, у дослідженні відсутнє чітке розмежування між особливостями підготовки кадрів у нижчих та середніх професійних навчальних закладах та здійсненням допрофесійної підготовки у загальноосвітніх установах (школах, гімназіях). Крім того, автор зосереджує увагу на результатах діяльності лише деяких професійних навчальних закладів (медичних, сільськогосподарських, морехідних), які вже раніше знайшли відображення у історичній і історико-педагогічній літературі. Разом із тим, на теренах Херсонщині існувала низка ремісничих, сільськогосподарських,

промислових навчальних закладів, здобутки яких ще не знайшли належного відображення у дослідженнях науковців.

Висновки... Таким чином, аналіз дисертаційних досліджень, які були захищені в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХ ст., дозволяє зробити наступний висновок: питання підготовки кваліфікованих робітничих кадрів на Півдні України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. знайшло часткове відображення у сучасному історичному та історико-педагогічному науковому пошуку. Однак, вищезгадані наукові дослідження не надають чіткого уявлення про те, як здійснювалася підготовка кваліфікованих кадрів для актуальних на Півдні України галузей економіки та які організаційно-педагогічні особливості були характерні для підготовки кваліфікованих робітників у різних типах нижчих професійних навчальних закладів (промислових, лісових, залізничних тощо). Саме тому, вбачаємо за доцільне продовжити науковий пошук в даному напрямку з метою комплексного розкриття досліджуваної проблеми.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аніщенко О. В. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олена Валеріївна Аніщенко. – К., 2000. – 20 с.
2. Задерейчук І. П. Розвиток системи освіти в німців на Півдні України 1789-1938 рр. : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01 / Іван Панасович Задерейчук. – Сімферополь, 2005. – 245 с.
3. Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888-1998 роки) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ігор Леонідович Лікарчук. – К., 1998. – 476 с.
4. Луценко Е. М. Развитие среднего специального образования на Украине во второй половине ХІХ столетия : дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Евгения Михайловна Луценко. – К., 1991. – 196 с.
5. Нагрибельний Я. А. Розвиток професійної освіти на Херсонщині у другій половині ХІХ – на початку 1920-х рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ярослав Анатолійович Нагрибельний. – Миколаїв, 2012. – 20 с.
6. Ніколаєва Т. М. Внесок підприємців в освітньо-культурний розвиток України (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Тетяна Михайлівна Ніколаєва. – Черкаси, 2005. – 20 с.
7. Постолатій В. В. Розвиток комерційної освіти в Україні (1804-1920 рр.) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Віталій Володимирович Постолатій. – К., 1996. – 210 с.
8. Рябовол Л. Т. Розвиток земської освіти в Херсонській губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лілія Тарасівна Рябовол. – Кривий Ріг, 2001. – 20 с.
9. Ситняківська С. М. Ремісничча освіта в Україні (друга половина ХІХ - початок ХХ століття) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Світлана Михайлівна Ситняківська. – Житомир, 2009. – 20 с.
10. Слюсаренко Н. В. Теорія і практика трудової підготовки дівчат у школах України (кінець ХІХ – ХХ ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Ніна Віталіївна Слюсаренко. – К., 2010. – 40 с.
11. Улюкаев С. Г. Содержание и организация обучения в низших сельскохозяйственных учебных заведениях Украины (1883-1916 гг.) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сергей Гереевич Улюкаев. – К., 1994. – 220 с.
12. Чорний О. В. Підготовка спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті ХVІІІ – на початку ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Олександр Васильович Чорний. – К., 2007. – 206 с.
13. Шушара Т. В. Развитие женского образования в Таврической губернии (ХІХ – начало ХХ века) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Татьяна Викторовна Шушара. – Ялта, 2006. – 197 с.

Аннотация

М.В.Гончар

Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів на Юге України во второй половине ХІХ – начале ХХ в.: историография вопроса

В статье осуществлен анализ результатов диссертационных исследований на соискание ученых степеней кандидата и доктора наук в области педагогики и истории, которые были защищены в Украине в конце ХХ – начале ХХІ вв. и очерчиваю вопросы подготовки кваліфікованих робітничих кадрів на Юге Украины во второй половине ХІХ – начале ХХ вв. Было установлено, что данный вопрос нашел частичное отражение в современном историческом и историко-педагогическом научном поиске. Проанализированные научные исследования не дают четкого представления о том, как осуществлялась подготовка кваліфікованих кадрів для актуальных на Юге Украины отраслей экономики и какие организационно-педагогические особенности были характерны для различных типов низших профессиональных учебных заведений.

Ключевые слова: Юг Украины, Таврическая губерния, Херсонская губерния, кваліфікованные рабочие кадры, низшее профессиональное образование, коммерческое образование, сельскохозяйственное образование, мореходная образование, ремесленная образование.

Summary

M.V.Honchar

Skilled Workforce Training in the South of Ukraine in the Second Half of ХІХ– early ХХ centuries: Historiography Question

The results of dissertation research for the degree of candidate and doctor of science in pedagogy and history which were defended in Ukraine in late ХХ - early ХХІ centuries and outline the skilled workforce training in the South

of Ukraine in the second half of XIX – early XX centuries have been analyzed. It was found that this question was partially reflected in the present historical and historical-pedagogical scientific search. The analyzed scientific researches don't provide a clear understanding of how the qualified personnel for actual Southern Ukraine industries were prepared, and what organizational and pedagogical features were typical for different types of lower vocational schools.

Key words: *South Ukraine, Tavriyska Province, Kherson Province, skilled workers, lower vocational education, commercial education, agricultural education, nautical education, craft education.*

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 81'243-112(477)»18/19»(045)

Н.В.ГОНЧАРЕНКО,
аспірантка
(м.Умань)

Історіографія дослідження проблеми викладання іноземних мов у контексті розвитку реального напрямку вітчизняної освіти (друга половина XIX – початок XX століття)

Здійснено історіографічний огляд джерел та з'ясовано стан дослідження проблеми викладання іноземних мов у контексті розвитку реального напрямку вітчизняної освіти другої половини XIX – початку XX століття. Виявлено, що вчені у своїх розвідках приділяли увагу таким питанням досліджуваної проблеми, як: історії розвитку середньої школи; реформуванню освітньої системи; становленню та функціонуванню реальних училищ; переваг класичної та реальної освіти; методиці викладання окремих предметів у реальних училищах; вдосконаленню навчального процесу; висвітленню поглядів педагогів на початкову і середню освіту; аналізу дискусій навколо класицизму і реалізму та проектів статутів гімназій; процесу запровадження і поширенню іноземних мов у різних типах середніх навчальних закладів; історії становлення організаційних засад, змісту і форм підготовки вчителя іноземної мови.

Ключові слова: *реальні навчальні заклади, іноземні мови, класична освіта, реформування освітньої системи.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Спрямованість України на входження до європейського простору, вступ до Болонського процесу акцентують значущість навчання іноземних мов з використанням усіх ефективних теоретико-практичних напрацювань у цій сфері. В історії становлення й розвитку вітчизняної школи організоване навчання іноземних мов тривалий час здійснювалося в межах гімназичної освіти, оскільки гімназії являли собою провідний тип навчальних закладів, які забезпечували середню освіту. Водночас, з другої половини XIX ст. з'являється новий тип закладів середньої освіти – реальні училища, в яких, на відміну від класичних, де вивчалися стародавні мови, і зовсім не вивчалось природознавство і хімія, досить ґрунтовно вивчалися природознавство, хімія, дві нових мови і жодної стародавньої. З перших кроків створення цих навчальних закладів нові іноземні мови становили основу формування навчальної програми, утім аналіз історичної та педагогічної думки свідчить про те, що спеціального вивчення науковцями витоків, обґрунтування, організації навчання мов у реальних училищах не проводилося.

Аналіз досліджень і публікацій... Серед дослідників, які прямо чи опосередковано вивчають проблеми організаційно-педагогічних засад викладання іноземних мов у закладах реальної освіти другої половини XIX – початку XX ст. слід назвати: І.Альошинцева, Є.Варона, Г.Веделя, І.Глівенка, О.Логінової, О.Миролюбова, П.Нея, С.Петруніна, В.Раушенбаха, І.Рахманова, С.Рождественського та ін. У добу незалежності України це дослідження Н.Борисової, А. Долапчі, І.Мозгової, О. Місечко та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті – здійснити історіографічний огляд джерел та з'ясувати стан дослідження проблеми викладання іноземних мов у контексті розвитку реального напрямку вітчизняної освіти другої половини XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу... Історіографічний аналіз літератури, у якій висвітлюються проблеми, що стосуються історії викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах, дав змогу на перетині проблемно-тематичного й хронологічного підходів виділити три групи праць.

До першої групи віднесено дослідження, що стосуються історії становлення і функціонування реальної освіти. Основними типами навчальних закладів реальної освіти були реальні гімназії (1864–1872) та реальні училища (1872–1917).

У працях першої половини XIX ст. зміст, завдання становлення реальної освіти розглядалися у